

TUR147 TÜRKİYE TÜRKÇESİ SES BİLGİSİ

(1. HAFTA)

Bir dili ses, biçim ve cümle yapıları ile dilin çeşitli öğeleri arasındaki anlam ilişkileri açısından inceleyerek bunlarla ilgili kuralları ve işleyiş özelliklerini ortaya koyan bilim dalına **dil bilgisi** denir. Dil bilgisi, bir dilin sestem söz dizimine kadar bütün birimlerini, bu birimlerin yapı ve anlam özelliklerini araştıran bilim dalıdır (Karaağaç 2013: 289).

Bir dilin seslerini, meydana gelişlerini boğumlanma özellikleri, sözlerdeki sıralanışları, yüklendikleri görevler ve uğradıkları çeşitli değişimler açısından inceleyen dil bilgisi dalına, ses bilgisi denir. Seslerin çıkarılış ve niteliklerini inceleyen ses bilgisine durgun veya betimsel ses bilgisi; bir dilde seslerin zaman içinde gösterdikleri değişimleri ve bunların nedenlerini inceleyen ses bilgisine gelişmeli veya tarihsel ses bilgisi; konuşma organının işleyişini, çıkarılan sesleri akustik yönden inceleyen ses bilgisine ise, deneysel ses bilgisi adı verilir. (Karaağaç 2010: 81).

Ses bilgisi, bir dilin seslerini oluşmaları, boğumlanma özellikleri, kelimelerdeki sıralanışları, yüklendikleri görevler ve uğradıkları türlü değişimler açısından inceleyen gramer dalıdır.

Bir dilin en küçük yapı taşı sestir. Her dilin kendine özgü bir ses dizimi vardır. Ses bilgisi; ses, ses birim, alt ses birim gibi sese ait temel kavramları açıklayıp sesteki değişim ve gelişimlere açıklık getirmeye çalışır.

Ses fiziksel bir olgu, işitme organının algıladığı titreşimler olarak çok genel bir anlam taşır. **Ses birim**, sözcükleri oluşturan, anlam ayırt edici konuşma sesidir. *Ses birimler* ünlü, ünsüz ve ikiz ünlülerden oluşur. Ses birim, konuşurlar tarafından ilk planda tek ses gibi algılanan, yazıda genellikle tek bir harfle gösterilen; ama aslında birbirinden bazen kulakla algılanamayacak kadar küçük farklarla ayrılan, alt ses birim adı verilen yakın seslerden oluşan ailedir. **Alt ses birim**, ses birimin, birbirleri arasında anlam ayırt edici özelliği olmayan, ancak *tamamlayıcı dağılım* adı verilen belirli çevrelerde bulunabilen üyeleridir.

Ses birimsel farkındalık, konuşma sesleri arasındaki farkları algılamadır. Özellikle yabancı dil öğreniminde Türkçede bulunmayan, yabancı dillere ait kimi sesleri fark etmede veya telaffuz etmekte güçlük çekilir.

Dil bilgisi, dili ele alış ve işleyiş durumuna göre bazı kollara ayrılır:

GENEL DİL BİLGİSİ

Hiçbir dille sınırlanmadan, başka bir deyişle, özel olarak bir dili değil de genel anlamda insan dilinin kuruluşundaki esasları, insan dilinin kurallarını, düşünceyi anlatma şekillerini ve bu anlatımda gramatikal kategorilerin meydana çıkışını ve gelişmesini inceleyen dil bilgisi dalıdır. Genel dil bilgisine **evrensel dil bilgisi** de denir.

ÖZEL DİL BİLGİSİ

Bir dil ailesini, bir dili ya da bir dilin lehçelerini ele alan dil bilgisi dalıdır. Alt bölümleri şunlardır:

Karşılaştırmalı Dil Bilgisi: Dil ve lehçeleri ses, şekil, yapı ve söz dizimi bakımından kendi aileleri içinde birbirleriyle karşılaştırarak inceleyen dil bilgisi dalıdır.

Betimlemeli (Tasvirici) Dil Bilgisi: Herhangi bir dilin ya da lehçenin betimlemeli açıklamasını herhangi bir karşılaştırma yapmadan ortaya koyan dil bilgisi dalıdır.

Tarihî ya da Gelişmeli Dil Bilgisi

Belli bir dilin, lehçenin ya da dil ailesinin tarih boyunca geçirdiği değişiklikleri tespit eden, söz konusu dilin, lehçenin ya da dil ailesinin gelişimini ortaya koymaya çalışan dil bilgisi dalıdır.

Dil bilgisi konuları bakımından da şu bölümlere ayrılır:

1. Ses Bilgisi (*phonetic*),
2. Biçim Bilgisi (*morphology*)
3. Söz Dizimi Bilgisi (*syntax*)
4. Köken Bilgisi (*etymology*)
5. Anlam Bilgisi (*semantic*)

SES BİLGİSİ

Belli bir dilin kullandığı sesleri; bu seslerin oluşum süreçlerini, boğumlanma özelliklerini, kelimelerdeki sıralanışlarını, kullanım sırasında ortaya çıkan ses değişimlerini, bu değişimlerdeki seslik kuralları inceleyen dil bilgisi dalına **ses bilgisi (phonetic)** denir.

Ses bilgisinin belli başlı inceleme alanları: Ses, ses organları, seslerin oluşumu, seslerin boğumlanma özellikleri ve sınıflandırılması, seslerin kelimelerdeki sıralanışı, ses olayları, hece, hecelerin oluşumu, vurgu ve tonlama vb.

Ses bilgisi şu alt bölümlerden meydana gelmektedir:

Art Zamanlı Ses Bilgisi: Bir dilin seslerini ve o dildeki ses olaylarını tarihî gelişme süreci içinde inceleyen ses bilgisi dalıdır.

Eş Zamanlı Ses Bilgisi: Bir dilin seslerini ve ses olaylarını tarihî gelişme ve değişme seyrine bakmadan belirli bir zaman süreci içinde inceleyen ses bilgisi dalıdır.

Karşılaştırmalı Ses Bilgisi: Bir dilin seslerini ve ses olaylarını o dilin çeşitli lehçeleri arasında karşılaştırmalı olarak inceleyen ses bilgisi dalıdır.

Fizyolojik Ses Bilgisi: Fizyolojik ses bilgisi, konuşma ve işitme organlarının yapısını ve işleyişini inceleyen ses bilgisi dalıdır.

Söyleyiş Ses Bilgisi: Seslerin nasıl çıkarıldığını ve sesin oluşmasını sağlayan organların hareketlerini inceleyen ses bilgisi dalıdır. Konuşmanın meydana gelmesi, seslerin boğumlanması, seslerin çıkış yerleri ve biçimleri, hece, vurgu, ton kavramları, seslerin bir araya getirilmesi gibi konular söyleyiş ses bilgisinin çalışma alanı içindedir.

Dinleyiş Ses Bilgisi: Seslerin insan kulağı ve beyinde nasıl algılandığını inceleyen ses bilgisi dalıdır. İşitme sırasındaki akustik olaylarla seslerinin duyulmasını sağlayan organlarımızın yapısı ve işleyişi dinleyiş ses bilgisinin araştırma konuları arasındadır.

Akustik Ses Bilgisi: Akustik, “sesin titreşim sıklığı, süresi ve duyulma gücü bakımından taşıdığı nitelik; ses dağılımı, ses düzenlemesi”dir. Akustik ses bilgisi, dil seslerinin akustik açısından niteliklerinin, yani bu sesleri doğuran titreşimlerin sıklığının, seslerin süre ve duyulma gücü bakımından niteliklerinin ortaya koyulmasını inceleyen ses bilgisi dalıdır.

Deneyli Ses Bilgisi: Dil seslerinin oluşmasını, boğumlanma yer ve özelliklerini, çeşitli teknik araçlara dayanarak tespit eden ses bilgisi dalıdır. Deneyli ses bilgisi, konuşma organlarının işleyişinden, çıkarılan seslerin niteliklerine kadar, diğer ses bilgisi dallarının sorunlarına, deneylerden hareketle ve araştırma laboratuvarlarındaki araç ve gereçlerden istifade ederek çözümler bulmayı ilke edinir.

Genel Ses Bilgisi: Tek bir dilin değil bütün dillerin seslerini bir bütün olarak ele alan, bunların türlerini, özelliklerini inceleyen ve bütün ses bilgisi dallarını içine alan geniş kapsamlı ses bilgisi dalıdır.